

T. Tóth Tünde

Semmissé nyilvánítva

Bertók László: *Priusz*

Az életút elbeszélhetőségének kérdésére Bertóknál az egyszólamú linearitás helyett újra- és újrakonstruálódó több-én a válasz: a szerzői életút és pályakép más-más szegmenseinek fókuszba állítása, monologikus, illetve párbeszédese formában pókhálószerű szerkezetet ad: a szálak egy szövevényes rendszer egészévé állnak össze, amelyekből kiindul vagy visszatér egy történetszál. Az önértelmezés vagy az irányított dialógus kizárólagosságához képest rétegzettebb, több szempontot érvényesítő, összetettebb szöveggörpusz jön létre. A *Priuszt* Bertók László először 1990-ben publikálta a *Jelenkorban*, de ezúttal címadó fejezetként több életrajzi szöveggel együtt jelent meg a *Magvető Tények és Tanúk* sorozatában.

A *Priusz* Bertók László fiatalkori letartóztatásának körülményeit beszéli el. Emblematikus eset, hiszen Bertókot az ötvenes évek közepén csupán néhány fiatalkori verséért ítélték államellenes izgatás vádjával nyolc hónap börtönbüntetésre. A meghurcoltatás traumáján túl ez késleltetett pályakezdésének is előzménye: csak 1972-ben jelent meg első önálló verseskötete, a *Fák felvonulása*. Az idén megjelent kötet viszont körüljárja azt is, hogy Bertók miként vált elismert költővé, a hetvenes évektől a *Jelenkor* munkatársává, a kilencvenes években a Magyar Írószövetség elnökségének, valamint a Széchenyi Irodalmi és Művészeti Akadémiának tagjává.

A személyes visszaemlékezést eredeti nyomozói, ügyészségi, bírósági dokumentumok bővítik. A korabeli levelek, iratok beemelése nem kockázatmentes vállalkozás: könnyen válhat szárazzá, monotonná, unalmassá az aránytévészett válogatás, de ebben az esetben jelentéstöbbletté szervesül az illusztrációnak szánt anyag. Az ötvenes évek hivatali retorikájával izgalmas kontrasztot képez az emlékező hangja, a két pólus kiegészíti, építi egymást.

Az énelbeszélésre jellemző, egyfajta mentegetőzéssel és lemondással vegyes, a kor egészét tekintve a saját meghurcoltatására az átlagosnál könnyebb sorsként tekintő, de az elszenvedett büntetést keserűen artikuláló tónus: „Kérem, én csak három hónapot ültem. Kilencvenöt napot. Ennyit abból, amire elítéltek. S ugye, ezt sem '56 után, hanem 1955-ben és 1956 tavaszán. Öt hétig voltam a kaposvári AVH pincéjében, a lelegején huszonöt napig magánzárkában: két lépés széles, három lépés hosszú »összkomfortban«, ahol minden berendezés egy priccs volt, amire nappal csak leülni volt szabad, s a cipőmet másnap reggelre kiverte a penész.” (37.)

A visszaemlékezés mellett a hivatalos iratok közlése viszont azért is szerencsés, mert a kívülről jövő, a magántérbe nem illeszkedő, de az események természetsszerűnek tűnő menetét (amilyen Bertók sikeres felvételijét követő főiskolai évkezdés volna) mégis megszakító hatalom analógiáivá válnak a beemelésükkel. A szerző pedig bele is helyezkedik ebbe a retorikába: a *kérem, beismerem, tényállás* kifejezések halmazát használataival a mindenkori vádolhatóság félelmévé tágítja a már lezárt pert. Ugyanakkor a ténytudás kifejezésének igénye annak állandó kétségbe vonhatóságával is magyarázható: az emlékek tévedhetnek, az iratok állíthatnak valótlan, bármiről is legyen szó, hibába *van róla papiros*.

Az első fejezetben a különböző aspektusokból bemutatott, de legfőképp a főiskolai felvételt és szépirodalmi pályakezdést meggátló ügyként reprezentált per indokait és következményeit járja körül a szerző, beleértve a büntetett előélet lelki dimenzióit, amelyben összemósodik a paranoia és a megalapozott elővigyázatosság: „*Kérem, én ettől kezdve, ha nem akartam bevallani, letagadhattam, hogy büntetve voltam. Megtörtént ez is, az is. Lett ott belül bennem, valahol nagyon mélyen egy rettenetes súly, egy kőhegy, egy vasbánya, ami húzott lefelé, de ami tartott is, hogy a szél irányába el ne repüljek, hogy gyanakodjak akkor is, ha talán nem kéne.*” (114.)

A hatalom szünni nem akaró jelenlétének, felügyeletének legsokatmondóbb epizódja az, amikor Bertók arra emlékezik, hogy egy szilveszteri bálon, egy korábban szolgálatot teljesítő ávos a továbbra is „rendszerellenes verseit” kérte rajta számon, már a rehabilitáció után (115.). Az eljárás cinizmusának a csúcsa pedig az, hogy az elítélést kimondó bírósági határozatot véglegesen évtizedekkel később, 1990-ben nyilvánították semmissé.

A kötetben az ítélet és a büntetés az életmű eredettörténetének látszik – vélhetőleg ez is a címadás oka –, amely nélkül ebben az értelemben a későbbi pálya nem érthető meg. Ezért is szembevetendő, hogy a jóval korábbi előélet – beleértve a szerző születését megelőző időket is – csak ezután következik *Mintha örökké élnél* fejezetcím alatt. Ez a második fejezet a családfakutatás eredményeit és a felmenők emlékeit vegyítve eleveníti meg történelmi eseményeket, családi szokásokat és falusi jellegzetességeket, azok babonáival, hiedelmeivel együtt. A kommunikatív emlékezet és a történelmi ténytudások egymással párbeszédet folytatva képeznek narratívát. Az olvasónak az a benyomása támad, hogy különböző könyvek sűrítvényét olvassa, hiszen a két egység közt a szerző személye az egyedüli összekötő kapocs.

Ugyanakkor ezek feszes, izgalmas szövegek, amelyek az szociokulturális közeghez illően dialektikus nyelvhasználattal szólnak meg: „*Valami bajom van megint. Cserepes a szám, »egy tűz« a homlokom, a testem, elégek. Anyám megigazítja rajtam a dunyhát és azt mondja: »Megigéztek. Elszaladok az Ács Rozi nénédért.« Jönnék hamar. Rozi néném kivessi a köténye alól a kicsi lábast, a csikótűzhely platnijára teszi. Viasz van benne.*” (142.) Az életút (meg)értéséhez a válogatás sugalmazása szerint a születést megelőző események, sokszorosan közvetett tapasztalatok ismerete is szükséges: a földrajzi tér, környezet leírása, az elődök valaha volt rangjainak, társadalmi hovatartozásainak, magántörténeteinek megörökítése egyfajta identifikációs kérdéssé válik. Ebből látható például az, hogy a sok-sok generációra visszamenően kisközösségben élő és mezőgazdasággal foglalkozó

család leszármazottjának alapvető nehézséget jelent a betagozódás az értelmi-ségi-irodalmi életbe, és bár erre mégiscsak lett volna kilátás, a politikai rendszer tette számára lehetetlenné a továbbtanulást, és a büntetőeljárás okán bizonyos munkakörök betöltését is. Maradtak a hagyományos struktúrák egy ideig, Bertók is a mezőgazdaságban talál megélhetési forrást. A szálak ekképpen érnek össze a kötetben, és magyarázzák Bertók megszólalásmódját, érték szemléletét is.

A költő bármiről is szól, ki-kitekint az életút korábbi és későbbi állomásaira, de a témakörök szerinti részletesebb kifejtést vagy a családtörténetet tárgyaló fejezetben vagy a kötetzáró interjúkban adja közre. A harmadik egység a *Te becézted a verseidet?* címmel három különböző időben 1993-ban, 1999-ben és 2008-ban és más-más kérdező tollából született interjúkat tartalmaz, mintegy átfogó képet adva a szerző pályáivének változásairól. Kirajzolódik, hogy a vései, büntetett előéletű fiatalember hogyan vált egy rangos folyóirat szerkesztőjévé, és (többek közt) József Attila-, Déry Tibor-, majd Kossuth-díjas költővé, hogyan alakult a kapcsolata a kortársakkal, például Fodor Andrással, Takáts Gyulával, Csorba Győzővel. Vagyis, bár a szövegek keletkezése és a tárgyalt időszakok közt is jelentős az időbeli eltérés, ezek együttesen több szempontú, érzékeny képet adnak egy életútról, egy pályáról, egy emberről. Mindenekelőtt pedig a múlttól tanúskodó emlékezetéről, amit semmilyen irat nem tud semmissé nyilvánítani.

(Magvető Kiadó, 2016)